ANTROJI DALIS

DRAUGAS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

Saturday supplement

1996 m. rugsėjo mėn. 14 d. / September 14, 1996 Nr. 180 (30)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Nepralėks spalvų pilnas kraitis

Kartais įsivaizduoju tokius dalykus, apie kuriuos kūrybingos moterys visą laiką galvoja. Deja, pasakyti, ką jos tam tikru laiku galvoja, negaliu. Nesu visažinis, ir moterys yra labai įvairios.

Ir pradėk tu man rašinį nei šis, nei tas mintimis. O gal iš jų kas nors išeis? Štai dabar aiškiai įsivaizduoju, kad pralėkus vasarai, pralėks ir ruduo. Big deal! — kas to nežino. Daug kas pralėks. Tačiau gėlių spalvos, matomos dailės albumo aplanke, nepralėks! Šis gražus „Baltų lankų" Vilniuje išleistas albumas guli dabar ant staliuko svetainėje: vėl masina palengva jį pavartyti ir vartant truputį pamedituoti apie čia sukauptą spalvų ir pavidalų žaismą.

Taigi aplanke matau patvariausius pietų Californijos žiedus — Rojaus paukščius. Spalvas: raudoną, gelsvai rausvą, žalią, žalsvą su atspalviais tyro žydrumo fone. Jei kam įdomu, poetas Sigitas Geda eilėraštyje „Ilgesys" žydrai spalvai suteikė moteriško visuotinumo reikšmę — „sesuo, dukra ir motina žydra".

Bet grįžkime prie albumo. Aplanke po vaizdu užrašyta — Magdalena Birutė Stankūnaitė-Stankūnienė. Lietuvai dovanoti kūriniai.

Tai bent! Ar nebus tai pirmas atvejis lietuvių išeivijos dailėje, kai tėvynei dovanotų paveikslų rinkinys pavirsta imponuojančiu leidiniu?! Atspaudinimo estetika glosto akį. Yra keli įvadiniai tekstai, lietuvių ir anglų kalbomis. Taip pat visokia išsami informacija papildo pažintį su dailininke ir jos kūryba. Skaitome Lietuvos dailės muziejaus direktoriaus Romualdo Budrio pratarmę. Po to, Algimanto Kezio lakų įvadą, kuriame trumpai aprašomas dailininkės gyvenimas, pabrėžiamas jos jautrumas „žiedų grožiui", spalvoms, jos „kūrybos vidinis impulsyvumas", pagoniškai panteistinė pasaulėjauta siužetuose, moteriškumas, pasišventimas darbui; taip pat apibūdinama įvairi technika...

Magdalena Birutė Stankūnienė turėjo ypatingą mokytoją, vieną talentingiausių lietuvių grafikų, Viktorą Petravičių. Tai, mano išmone, paaiškina jos giminystę su šio meistro stiliumi. Liaudiškai „gruboki" pavidalai bei jų užuominos ir „primityvi" ornamentika grakščiai išsidėsto stilizuotoje kompozicijoje. Tačiau Stankūnienės koloritas žymiai raiškesnis. Piešinio tikrovė perdėm racionali. Nėra Petravičiui būdingo „drumzlino" paslapties šydo. Dailininkė nemitologizuoja, bet rodo tai, kas vyksta, kas pripildo dirbančios moters metų mėnesius. Su pastoraline darna žmonės ir kiti objektai dalyvauja jos paveikslų erdvėje, panašiai kaip Oskar Kokoschka vasaros žalumo supama „Melžėja". O tapant gėles, jai rūpi ne sentimentali kopija, bet gražus augalo esmingiausių bruožų vaizdinys. Sakyčiau, meniška gėlės tiesa.

Bene trečdalis albumo puslapių paskirta informacijai. Dailininkės darbų — grafikos, tapybos, batikos — katalogas; atskiruose muziejuose atsidūrusių kūrinių sąrašai; kūrybos biografiniai duomenys: studijos, parodos, apdovanojimai; spaudos pasisakymai, kritika; kūrinių publikacijos... žodžiu, visoks dėmesys raštu. Leidykla „Baltos lankos" sumaniai pasidarbavo. Gerai išspausdino Adomo Jakšto spaustuvė.

Man kažkodėl maga tos egzotiškos gėlės... Pasak Rilkės, gėlės yra ištikimos žemiškumui. Savo ruožtu Algimantas Kezys paklo-ja platonišką komplimentą: „Moteris šitai dailininkei yra pati gražiausia pasaulio gėlė". Turiu pridurti: tik ką nors daranti, žemiška moteris.

Žiūrint į tas gėles, tuoj pat šauna į galvą mintis apie Georgia O'Keefe, kuri su savo didelio masto gėlių drobėmis atsidūrė didžiųjų Amerikos tapytojų tarpe. Reiškia, šis žanras, nepaisant gerokai nuvalkioto populiarumo, tebelieka neišsenkančia versme. Ne tik dailei, bet ir poezijai, ir muzikai, ir sielos terapijai.

Tik paskaitykime vėliausią Juditos Vaičiūnaitės poezijos knygą *Žemynos vainikai*. Kiek čia žydi įvairiausių gėlių, ypač keliaujant. Poetai medžiai yra „žalieji broliai", o gėlės — „tyliosios seserys". Atsiverskime jau minėto, Sigito Gedos rinkinį *Žydinti slyva Snaigyno ežere* ir skaitykime eilėraštį „Rytmečio gėlės". Poetas, paminėjęs kažkokį baisų įvykį, rašo apie nenutilstantį žemės gaudesį, kurs raminančiai įgalina prisiminti nenykstantį gamtos grožį: *...baimės ir pavojų / jaunystėje mes buvom apsupti, / bet skleidėsi leukonija baltoji / ir gladiolė, širdyje skaisti... // ar paskutinio melzgano gvazdiko, / ar gencijono, ar žydrų akių / ledinio Apolono torsas..*

Ar Apolono torse glūdi ledinis grožis? Būčiau muzikas, gal ir ryžčiausi sukurti ne ledinius, bet pietietiškai šiltus etiudus Magdalenos Birutės Stankūnienės albume regimoms gėlėms: Persiškai rožei, Gloxinijai, Heliconijai, Monstera deliciojai, žydinčiam ananasui, bananui... Žydinčios žemės ciklui. Tegul nenuliūsta nepaminėtos gėlės.

Pranas Visvydas

Magdalena Birutė Stankūnienė — Rojaus paukščiai, 1975

„Apvalaus stalo" riteriai

Pokalbiai su kai kuriais Lietuvos politikais

RIMA MARIJA GIRNIUVIENĖ

Kalbėtasi buvo ne prie apvalaus stalo, bet to „apvalaus stalo" įvaizdį čia turėtų sudaryti beveik vienodi klausimai, pateikti Lietuvos nekairiųjų partijų vadams, norint išsiaiškinti jų partijų požiūrį į kai kuriuos esminius klausimus apie pačias partijas, Lietuvos praeitį, dabartį ir ateitį. Tikslas — kad JAV lietuviai galėtų susidaryti savo nuomonę apie jų užimtas dvasines pozicijas ir galėtų pasirinkti balsuoti už tą, kuri artimiausia širdžiai ir protui.

Kalbėtasi buvo praėjusių metų rugpjūtį, man būnant Lietuvoje, ir nuo tada kai kas (beje — daug kas) einamuosiuose Lietuvos reikaluose labai pasikeitė, bet esminiai partijų principai, manau, ne. O norint už partijas balsuoti, praverstų apie jas išgirsti, tad ir pateikiu čia „apvalaus stalo" stiliaus pokalbį, kuris galbūt padės kai kuriems mūsų tautiečiams apsispręsti balsuojant. (Beje, prieš šiuos interviu aš bandžiau kažkaip protingai paaiškinti savo oponentams, kodėl kalbuosi tik su nekairiųjų partijų atstovais. Nelabai pamenu, kokį pasiaiškinimą tuo klausimu surezgiau pati, bet puikiausiai prisimenu Centro sąjungos vadovo Romualdo Ozolo atsakymą į jį: „Nebūkite naivi ir neaiškinkite, nes puikiai suprantame, kad Amerikos lietuviai už kairiąsias partijas paprasčiausiai nebalsuos — koks tikslas su jomis kalbėtis?"

Taigi už nesamo „apvalaus stalo" — penketas vadų: Vytautas Landsbergis, Tėvynės sąjunga (Lietuvos konservatoriai); Saulius Pečeliūnas, Demokratų partija; I.S. Uždavinys, Krikščionių demokratų partija; Rimantas Smetona, Tautininkų sąjunga; Romualdas Ozolas, Centro sąjunga.

Pagrindiniai klausimai: jų partijos skirtumai nuo kitų dešiniųjų partijų; jų partijos požiūris į socialinę lygybę ir socialinį teisingumą Lietuvoje, respublikos prezidento posto koncepcija, kandidatūros galimybės, požiūris į Lietuvos kariuomenę ir tt.

Saulius Pečeliūnas — Demokratų partijos pirmininkas

RIMA MARIJA GIRNIUVIENĖ: Kokie būtų esminiai Jūsų partijos bruožai?

SAULIUS PEČELIŪNAS: Na, turbūt reikėtų pradėti nuo istorijos, tuo labiau, kad mes buvome pirmoji iš naujo įkurta partija (šiaip partija įkurta 1902 metais) — taigi buvo didelis penas kitoms partijoms. Prieš tai vyko plačios diskusijos: kurti partiją? nekurti? kada kurti? kaip šitai daryti? Mes šias diskusijas organizavome Fizikos institute, kurių esmė: kaip turėtų vystytis mūsų struktūrizavimosi eiga? Kas įdomiausia — suradome labai daug oponentų. Kad jų suradome LKP, savaime suprantama, bet jų radome ir pačiame Sąjūdyje. Daug kas galvojo, kad jei prasidės partijų struktūrizacija, tai Sąjūdis kaip organizacija iširs, susipriešins, ir tai laikė kaip Sąjūdžio ardymą. Tuo tarpu mes tokių tikslų visiškai neturėjome; sakėme, kad Sąjūdis amžinai negali toks egzistuoti. Kai yra toks platus judėjimas, visi susiburia kokiam vienam tikslui pasiekti, o paskui prasideda interesų kova, reikia išmokti interesus derinti, ir nieko kito gyvenimas nesugalvojo, kaip politines partijas, ir reikia jas kurti. Kuo anksčiau mes pradėsime netgi Sąjūdžio viduje tai daryti, išmoksime, turėdami laiko išmokti, tuo geriau po to tarpusavyje visi susikalbės, nes bus jau tas įdubis.

Lietuvos veidai: Algio Jakšto nuotrauka „Skausmas".

Deja, atsirado pasipriešinimas ir atsiradome lyg tarp dviejų ugnių. Bet diskusijos buvo labai įdomios. Iš pradžių idėja buvo kurti platesnę partiją, kuri galėtų apimti ir socialdemokratinės pakraipos žmones, ir krikščionių demokratų pakraipos pažiūrų žmones. Užtai ir pasirinkome tokį pavadinimą — „Demokratų partija". Nors buvo ir daugiau priežasčių — ir istorinės šaknys, ir pačios idėjos. Ir galvojome, kad iš pradžių galėtų būti didelis sambūris, kuris palaipsniui išvirstų į frakcijas: socialdemokratų, krikščionių demokratų, kurios ilgainiui išaugtų į atskiras organizacijas. Bet pradėjusios bendrą kelią, jos tikrai gražiai tarpusavy sutartų. Na, lietuvių atmintis gera — kadangi šios partijos egzistavo Lietuvoje iki okupacijos, atsirado žmonių, išsaugojusių šias ambicijas: kodėl mes turime eiti pradžioje bendrai su kažkuo, geriau kuriame iš karto. Taigi mes buvome patys pirmieji, o po kokio pusmečio pradėjo atsikurti ir kitos partijos — taigi tokia buvo pradžia. Todėl, kai manęs dažnai klausia, kuo mes skiriamės nuo kitų, tai — ypač kai šalia stovėdavo kitų partijų atstovai — aš atsakydavau: tai geriau paklauskite, kuo jie skiriasi nuo mūsų, nes kai jie kūrėsi, mes jau buvome. Vadinasi, jie turėjo surasti kažkokių skirtumų nuo mūsų ir tada kurtis... Dabar klausimas iškeltas priešingai.

Galiu atsakyti. Mes, kaip pradžioje sakiau, norėjome tarpusavy susitarti, neieškojome kokių nors gigantomanijų ar ko... Paėmėme tas pačias „Varpo" idėjas — jos praktiškai yra amžinos, nesupriešinome demokratijos ir nepriklausomybės... Buvo tuomet keliamas toks klausimas: kas turi būti pirma — ar demokratija, ar nepriklausomybė, kas svarbiau? Atsakymas labai paprastas: jeigu valstybė nėra nepriklausoma, tai jinai negali būti demokratinė. Jinai gali būti teisinė — diktatūra irgi yra teisinė struktūra — bet jinai nėra demokratinė. Vadinasi, tas klausimas yra elementarus. Sąjūdis savo tikslą pasiekė — jis atkūrė valstybę, iškovojo nepriklausomybę, bet pirmieji žingsniai į demokratiją buvo labai sunkūs. Daug kas gali pasakyti, kad mes svyravome tarp diktatūros ir demokratijos, tarp anarchijos ir demokratijos — tokių požymių visuomet yra, ir ne tik Lietuvoje, kiekvienoje valstybėje: atsiranda užuominų pasukti į vieną ar kitą pusę. Vienas da-

(Nukelta į 2 psl.)

Šiame numeryje:

Magdalenos Birutės Stankūnienės dovana Lietuvai • Pokalbiai su kai kurių Lietuvos politinių partijų vadais • A.a. poeto Henriko Nagio atminimui • Knyga apie Raitininkų kaimą Dzūkijoje • Birutės Pūkelevičiūtės Čikagoje laukiant

Pokalbiai su Lietuvos politikais

(Atkelta iš 1 psl.)

lykas yra kurti demokratines struktūras, kad žmonės jas žinotų, jomis naudotųsi, ir tuo pačiu – kad keistųsi jų mąstymas. Galima tas struktūras paprasčiausiai įstatymuose surašyti, visi mechanizmai bus labai demokratiški...

RIMA MARIJA GIRNIUVIENĖ: Bet neveiks?

SAULIUS PEČELIŪNAS: ... ir valstybė bus nedemokratinė. Mes dabar turime daug požymių, daug demokratijos mechanizmų yra įteisinta, ir jie atitinka visus Europos standartus – nieko neprikiši. Bet mąstymo lygis?!.. Demokratija dar netapo gyvenimo būdu... ir tai labai svarbu. Kodėl britams nereikia konstitucijos? Nes tai jų gyvenimo būdas. Jiems nereikia surašyti kai kurių dalykų, kaip kad civilizuotam žmogui prie šakutės nereikia pridėti instrukcijų kaip ja naudotis. Aborigenui, sakykime, išaugusiam miškuose ir niekad to daikto nemačiusiam, reikėtų pridėti ir instrukcijas. Taigi, kaip reikėtų išprusinti mūsų visuomenę, kad daugeliui dalykų nebereikėtų instrukcijų, kad žmonės žinotų, kas tai per daiktas, kaip juo naudotis, ir kad nemėgintų šakute pjauti, o peiliu badyti? Tai čia didelis yra darbas – šiek tiek tas struktūras sukūrėme, bet mąstymą pakeisti yra be galo sunku. Ir netgi tarpusavyje... Sakykime, daug dabar yra tų partijų, kurių pavadinime yra žodis „demokratija", bet pamėginkime paanalizuoti, kaip atrodo jų įstatai – ten vis dėlto dar daug yra „kietos rankos", kaip galima sakyti. Ne visada rašytinės... Kartais įstatai būna gražiai surašyti, bet vidinės taisyklės partijoje yra labai griežtos. Ir atvirkščiai... Taigi čia toks palyginimas.

Man labai sunku apie savo partiją kalbėti – geriau kas nors kitas kalbėtų, tuo labiau, kad esu tos partijos pirmininkas. Tiesa, metus, metus su puse mūsų partijoje nebuvo pirmininko, buvo „kolektyvinis valdymas ir atsakomybė" iš 15-os žmonių. Tai dar buvo okupacijos laiku, ir mes sąmoningai tai darėme...

RIMA MARIJA GIRNIUVIENĖ: Kad nebūtų smūgis nutaikytas į ką nors?

SAULIUS PEČELIŪNAS: Taip, kad spaudimas nebūtų nutaikytas į vieną konkretų asmenį – gal jam būtų buve sunku atsilaikyti, sunku pasakyti... Bet taryboj buvo 15 žmonių, ir niekas pats vienas negalėjo daryti sprendimą: turi susirinkti, aptarti, išanalizuoti situaciją, tik tada priimti sprendimą. Penkiolika žmonių spausti yra sudėtinga. Po metų, kuomet pasikeitė sąlygos, išrinkome ir pirmininką, ir visi žinojo, kad anksčiau ar vėliau tai įvyks. Ir dar viena nerašyta partijos taisyklė: jeigu kas nors labai veržiasi į kokias nors pareigas, jau tarybai ir sakyti nieko nereikia – taryba niekad jo toms pareigoms neskiria. Tada, kai taryba matys, kad jis tikrai gali tą darbą daryti, kai jis pats į tas pareigas nebesiverš (norėti ir veržtis yra skirtingi dalykai), tuomet gal ir skirs jį toms pareigoms.

Mes turėjome daug tokių pamokų: žmogus įsipareigoja daug padaryti, prisiima daug darbų, iš esmės nepadaro nieko. Taigi vėl grįžta prie to, kad reikia vystyti tą mąstymo būdą, kad už žodį reikėtų atsakyti kaip už daiktą. Ir įstatuose yra pasakyta, kad jei kuris partijos narys nesutinka su partijos pozicija, jis gali tos pozicijos nelaikyti, bet yra nuoroda viešai nekenkti, netrukdyti. Be to, mes esame vienintelė partija Lietuvoje, atsiėmusi savo spaudos leidinį.

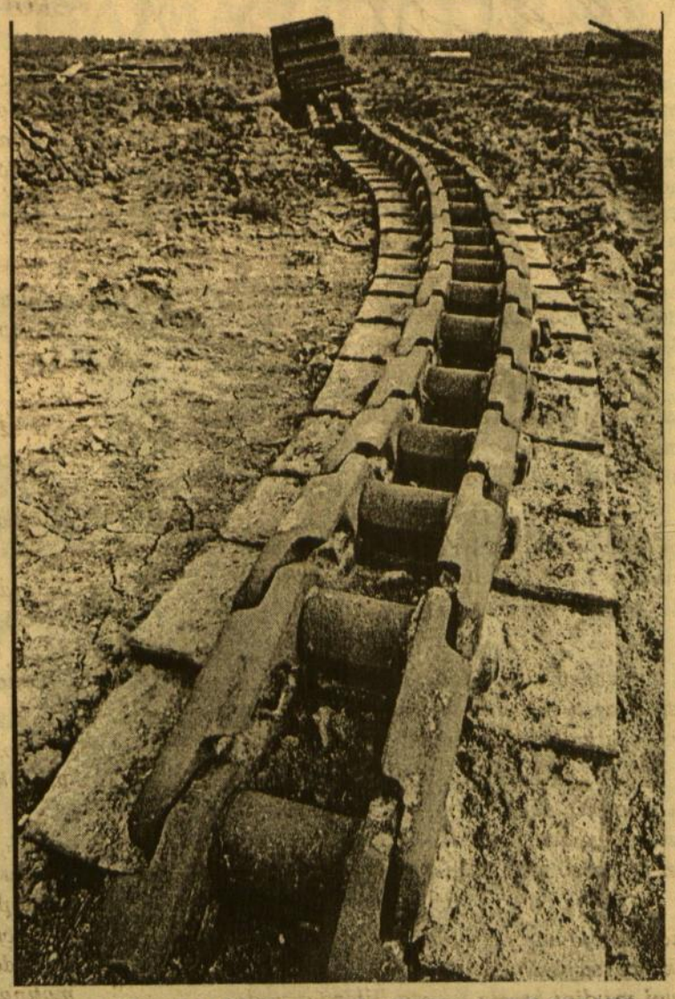

Lietuvos vaizdai: Algio Jakšto nuotrauka „Sunki našta III" (1989-1990).

RIMA MARIJA GIRNIUVIENĖ: Kaip jūsų partija žiūri į socialinės lygybės ar socialinio teisingumo klausimą?

SAULIUS PEČELIŪNAS: Na, apie socialinę lygybę mes jau tiek prisiklausėme, kad gal jau šito būtų gana. Turi būti nustatyta tam tikra žemutinė riba: kai žmogus jau nebegali pragyventi, kai yra invalidas ar panašiai, valstybė turi jam garantuoti tą pragyvenimo minimumą. Taigi šia prasme lygybė turi būti: visi, kurie atsidūrę tokioje padėtyje, neturi numirti – valstybė turi jiems padėti.

Tačiau dėl tos aukštutinės gradacijos – vėlgi... Apskritai, lietuvio yra toks būdas: jis labai gerai moka skaičiuoti svetimus pinigus, tik ne savo. Ir dažniausiai tik tuo ir užsiima. Pas mus, mūsų partijoje, mes nuo to seniai atpratę, mes svetimų pinigų neskaičiuojame. Jeigu jie yra uždirbti... O jeigu kas juos yra pavogęs, tai jis yra vagis – tuomet taip ir vadinkime. Tuomet politinė orientacija neturi jokios reikšmės – vagis yra vagis. O kiek žmogus uždirba, kiek jis sugeba uždirbti – man visiškai negaila. Jeigu jis sugeba per metus uždirbti milijoną, du ar tris – valio, tegul uždirba. Jisai uždirbdamas duos darbo vietos ir kitiems – ir kitiems bus geresnis gyvenimas.

Taigi apie šią lygybę turbūt nereikėtų kalbėti, o socialinis teisingumas – tai šiuo metu Lietuvoje labai aktuali problema. Daug kas mato, kaip dabar Lietuvoje yra su pensininkais. Sakykime, pensijų padidinimas – grynas anekdotas: kam penkis litus pridėjo, kam penkis litus atėmė, žmonės su tais popierėliais lakstė – triukšmo daug, o rezultatas – nulis. Šitiems žmoneliams – taip, nulis. O kai pažiūri į kolaborantus, buvusius veikėjus – jų pensijos tikrai kažkodėl... ne 100 ir ne 200 litų. Jų gana aukštos pensijos, jie ir iš Maskvos gauna, jei yra buvę karininkai, stribai ir kitokie veikėjai, taigi šitas įstatymas leido tai padaryti. Ir ne taip seniai esame girdėję, kaip prezidentas Brazauskas bandė paaiškinti teigiamą kolaboravimo prasmę...

RIMA MARIJA GIRNIUVIENĖ: Būtent?

SAULIUS PEČELIŪNAS: Sakė, kad kolaboravimas buvo ne toks jau blogas dalykas, tai lyg ir prisitaikymas – aš nenoriu už ji kalbėti, tai buvo jo žodžiai, bet jis mėgino atskleisti teigiamą kolaboravimo prasmę. Ir po to pasirodė tas įstatymas – štai su tokiomis pasekmėmis... Taigi, jei kalbėti apie „socialinę lygybę" – ir apie tai mes turime kalbėti – čia būtų viena iš pagrindinių mūsų šios dienos temų.

RIMA MARIJA GIRNIUVIENĖ: Koks jūsų požiūris į organizuoto kriminalizmo poreiškius Lietuvoje?

SAULIUS PEČELIŪNAS: Šiandien daug apie tai kalbama Lietuvoje, aišku, laikraščiai savo blogą darbą nuveikė... Ypač vakariečių atžvilgiu: jie yra tikrai išsigandę tų mūsų laikraščių reportažų ir to mūsų gyvenimo, nes, kai juos paskaitai, tai tikrai atrodo, kad tai yra „razbainininkų" kraštas, ir baisu į gatvę išeiti...

RIMA MARIJA GIRNIUVIENĖ: Ar taip nėra? Sakykime, aš dabar jau klausiu kaip vakarietė...

SAULIUS PEČELIŪNAS: Man teko buvoti ir New York'e, ir kitur...

RIMA MARIJA GIRNIUVIENĖ: Ten dar blogiau?

SAULIUS PEČELIŪNAS: Nė kiek ne kitaip. Aš nelyginčiau, kur geriau, kur blogiau, tiesiog – nė kiek ne kitaip, aš kalbu apie baimę. Dar, sakykime, Vilniuje ar kitame Lietuvos mieste gal net yra geriau. Nes New York'e, tu žinai, kad jei užeisi į tą gatvę, tai tave tikrai arba papjaus, arba apiplėš, ar dar kas nors atsitiks. Pas mus Lietuvoje yra kitas dalykas, gal ir blogas: tu nežinai, kurioje gatvėje gali tai atsitikti... Kai kurios gatvės gal ir aiškios, kaip ir kai kurie rajonai, o pagrindinėse gatvėse gal kiek ramiau. O New York'e tai jau labai aišku. Taigi tiek to panašumo, kalbant apie nusikalstamumą.

Bet yra kita bėda: vis dėlto Lietuvos nusikalstamas pasaulis yra labai susijęs su teisėtvarkos struktūromis. Ir esmė – ne maži policijos pareigūnų atlyginimai (ir kitose šalyse policininkai ne kažkiek uždirba, bet vis tiek kovoja su narkomanija ir kt.). Esmė ta – kad teisėsauga, kaip ir sovietiniais laikais, tebėra smarkiai susijusi su valdžios struktūromis.

RIMA MARIJA GIRNIUVIENĖ: Jūs turit minty, policija?

SAULIUS PEČELIŪNAS: Ne tik policija, visa vidaus reikalų sistema: ir prokuratūra, ir teismai. Visi tie patys žmonės – iš sovietinių laikų. Tų naujų ne taip daug.

RIMA MARIJA GIRNIUVIENĖ: Tai nėra trečioji valdžia Lietuvoje?

SAULIUS PEČELIŪNAS: Mes galime ją taip vadinti, nors įstatymiškai jinai yra atskirta... Tai jeigu žmogus yra sąžiningas, jam leidi laisvai vykdyti įstatymą, kad niekas jo negali stumdyti – tai yra gerai. Bet jeigu žmogus yra nesąžiningas ir yra tokia situacija, kad niekas jo negali pastumti – jis tampa nevaldomu, jis gali daryti bet ką... O jeigu jis dar ir anksčiau yra buvęs teisėju, kai užtekdavo tik telefono skambučio, ir taip buvo formuluojamas ir kaltinimas, ir nuosprendis?.. Tai galite įsivaizduoti, kad tam žmogui ne visada reikia net blogos valios – jam paprasčiausiai sunku iš to ištrūkti. Ir kai kas tuo naudojasi, kas tiesiogiai, kas netiesiogiai. Mėginama paveikti ir teisėjus, ir paveikti tą pačią policiją. Kai kas susigundo dėl pinigų – pinigai yra dideli. Sakykime, automobilių vagystės per metus duoda 20 milijonų litų pelno. Grynas pelnas.

RIMA MARIJA GIRNIUVIENĖ: Vagims?

SAULIUS PEČELIŪNAS: Taip, Čia tai, ko neranda, labai lengva suskaičiuoti. Tai už tokius pinigus gali nusipirkti ir muitinę, ir policiją, ir viską, ką nori. Ir jie šitai daro. Matyt, tai daro nusikaltėliai ir kitose valstybėse – tai nėra paslaptis, bet yra ir kitos socialinės garantijos: Vakaruose policininkas nenori netekti darbo, jam tiesiog tai neapsimoka. Lietuvoje tai apsimoka: per savo darbą jis susisieja su šiomis struktūromis, paskui jį iš jo darbo atleidžia – jisai ten gaus darbą bet kur ir nemažiau apmokamą, dar geriau apmokamą. Jis išsineš tas visas žinias, jam nėra baisu netekti darbo. Tuo labiau, kad pensijos, jų ir bendratininkų, nėra didelės, indėliai Lietuvoje nieko nereiškia.

Mūsų gudrios galvos skaičiavo, kokio dydžio indėlius Lietuvoje galima apdrausti. Pasirodė – iki 500 litų, juokinga. Bent būtų 5,000 litų – tam tikra minimali garantija, paskui jau žmogui būtų jo rizika.

Tačiau – iš visko išbristi galima. Bet... kas atsitinka: visi apie tai seniai kalba – apie indėlių draudimą, turto deklaravimą, automobilių vagystes. Su kai kuriais sąžiningais policininkais sudarėme net specialią programą, ne visi ir ten vagys, bet...

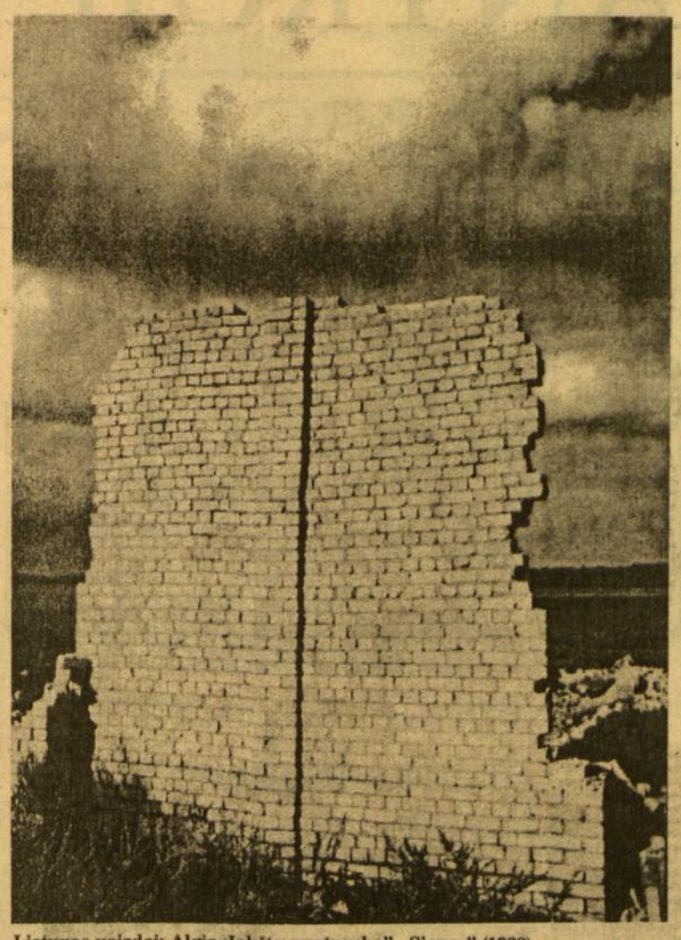

Lietuvos vaizdai: Algio Jakšto nuotrauka" „Sienos" (1988).

RIMA MARIJA GIRNIUVIENĖ: Ko trūksta?

SAULIUS PEČELIŪNAS: Noro. Dabar pagaliau priėmė Turto ir pajamų deklaravimo įstatymą. Pagaliau jis veikia. Bet tas laikotarpis, kai jis neveikė, kai kam buvo labai reikalingas. Privatizavimo įstatymas – irgi... Taigi vyksta tam tikri šuoliški ėjimai į priekį, ne nuoseklūs, bet šuoliški. Ir labai galima atsekti, kodėl tą dieną ar mėnesį dar nėra priimamas vienas ar kitas spaudimas. Labai aiškiai kažkam to reikia, ir kartais galima net pirštais parodyti – kam. Tasai klanas, apie kurį dažnai kalbama Lietuvoje ir vakariečiai turbūt yra apie jį skaitę, yra realus dalykas, jis egzistuoja. Dar neteko girdėti, kad Lietuvoje kas nors būtų buvęs nuteistas už korupciją. Visi laikraščiai apie tai rašo, visiems viskas aišku, bet... žmogus pereina į kitas pareigas arba į privačias struktūras, į bankus ar kitur – ir nieko negali padaryti... Reiškia, tas klanas egzistuoja – valdžios, draugystės, pinigų ir buvusių partiečių samplaika.

Tai yra didelis pavojus valstybei – nes tie žmonės, ypač kai įsivelia į kokias nors biznio struktūras, pradeda savo kokius nors verslus ir turi ryšius su valdžios institucijoms, žiūri tik savo interesų, užmiršta valstybės interesus, savuosius interesus prastumia pro valdžios struktūras, ir tuomet valstybė, norėdama to ar nenorėdama, pati save naikina. Šitai yra pavojinga. Vakaruose turbūt tai bandoma sunaikinti pačioje užuomazgoje. Pas mus skandalų daug, pasekmių – jokių. Apie teisingumą kalbama daug, bet jo Lietuvoje dar nėra tiek, kiek norėtųsi.

RIMA MARIJA GIRNIUVIENĖ: O kaip jūs žvelgiate į LDDP? Ar jums tai priešai, ar kas nors kita?

SAULIUS PEČELIŪNAS: Aš niekada nesakiau, kad tai priešai, ir to nesakau. Šiek tiek bandysiu sugrįžti į istoriją: dar per 1989 metų vasario 16 dienos minėjimą Katedros aikštėje, Vilniuje, mes pirmą kartą išėjome kalbėti partijos vardu, ne Sąjūdžio vardu, o partijos – mūsų Demokratų partija jau buvo įsikūrusi, ir mes siūlėme – Vasario 16-ąją dieną, per mitingą, mes siūlėme mūsų komunistams (cha, cha...) – tautiškiems komunistams: ne kad jie turėtų atsiskirti nuo Maskvos, bet pasiūlėme išeiti iš tos partijos, nutraukti bet kokius ryšius... Taip sakant, sunaikinti tą partiją čia, Lietuvoje, ir kurti nuo nulio savo partiją. Tegul ji būna komunistinių pažiūrų žmonių partija. Ir mes sakėme: jeigu Lietuvoje yra bent trys šitaip galvojantys, kaip komunistai, žmonės, jie turi turėti savo organizaciją... jeigu jinai nenukreipta prieš valstybę – čia jau natūralus dalykas. Bet jie turi teisę tokią organizaciją turėti.

Taigi mes jų nelaikome priešais, tai yra tokie pat Lietuvos piliečiai. Bet tai, ką jie daro, mums nėra priimtina: jie nenutraukia senų saitų, jie tebėra susiję... Atsimenate tą istoriją, kai komunistų turtas buvo perimamas valstybės žinion? Vėl iškilo visokie skandalai – kai buvo nuslepiamas tas turtas, kaip jis buvo asmeniniams reikalams naudojamas... Ir tie žmonės sėdi šiandien Seime, ir – nieko... Ir toje partijoje yra tikrai protingų žmonių, jie negali iš ten ištrūkti, per daug gal susirišę yra... Manau, anksčiau ar vėliau tas skilimas turės įvykti, nutrūkti komunistinio mąstymo saitai; Kremliaus matymą visada prieš akis galima jausti... Kalbantis su Maskva, šiandien ir mūsų kai kuriems vadovams ir ministerijų pareigūnams akivaizdu, kad jie prieš akis turi tą patį Kremlių. Nors tai yra jau kita valstybė, visai kiti santykiai, ir yra lygūs partneriai – galėtų kalbėtis normaliai – tačiau negali, psichologiškai negali...

(Tęsinys ateinantį šeštadienį)

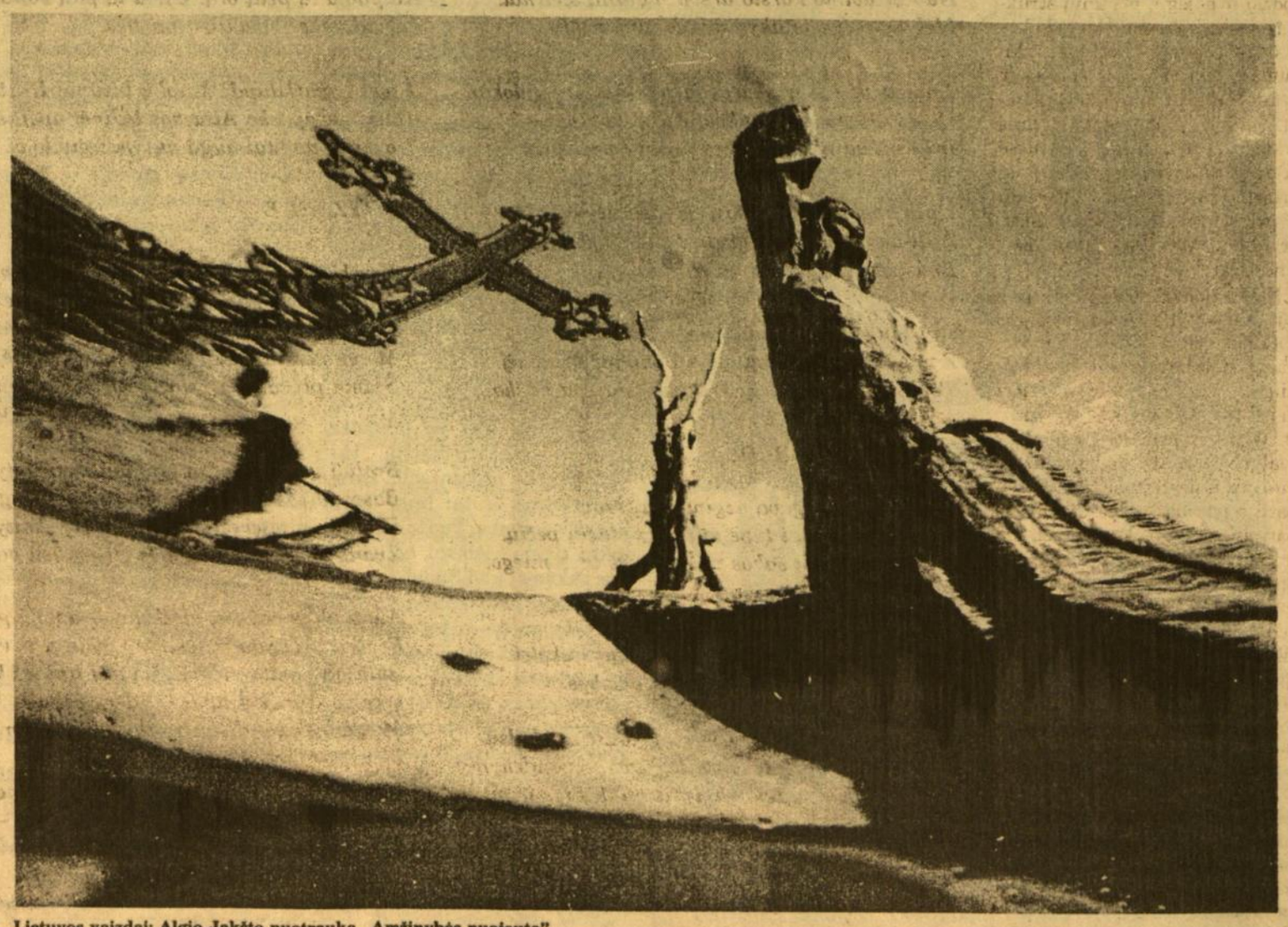

Lietuvos vaizdai: Algio Jakšto nuotrauka „Amžinybės nuojauta".

Gedime didžiojo mūsų poeto Henriko Nagio, mirusio šių metų rugpjūčio 3 dieną Montrealy, Kanadoje.

Algimanto Kezio nuotrauka 1969 metais Čikagoje.

HENRIKAS NAGYS (1920-1996)

Henrikas Nagys – poetas, literatūros ir meno kritikas, vertėjas. Gimė 1920 m. spalio 12 d. Mažeikiuose. Vytauto Didžiojo universitete Kaune studijavo lituanistiką ir germanistiką. Pasitraukęs į Vakarus, studijas tęsė Freiburg'o universitete, Vokietijoje, bei Innsbruck'o universitete, Austrijoje, kur įsigijo daktaro laipsnį už disertaciją apie Georg Trakl poeziją. Gyven[o] Montrealyje, Kanadoje. Nagys yra buvęs *Literatūros lankų* (1952-1958) redakcinio kolektyvo narys ir savaitraščio *Nepriklausoma Lietuva* redaktorius. Į lietuvių kalbą yra išvertęs vokiečių, amerikiečių ir latvių poezijos. Poetas yra dėstęs Montrealio universitete ir vadovavęs aukštesniesiems lituanistikos kursams; mokytojavo Montrealio vidurinėse mokyklose.

Henrikas Nagys buvo bendražygis viename iš pačių svarbiausių posūkių dvidešimto šimtmečio lietuvių poezijoje – *Žemės* (1951) antologijoje, kurios dalyviai savo poezija atskleidė naujos tematikos ir eilėdaros sritis. Nors šios antologijos dalyviai – Juozas Kėkštas, Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Vytautas Mačernis, Henrikas Nagys – skyrėsi vienas nuo kito stiliumi, poetiniu metodu ir tematika, juos jungė impulsas atsitraukti nuo Nepriklausomoje Lietuvoje išsivysčiusios lyrinės tradicijos, kuri jų idėjinio ir estetinio pasaulio, jų kūrybos nebeatitiko.

Žemės antologijos dalyvius rišo siekimas menine forma įprasminti visą žmogaus egzistenciją. Ir nors jie kiekvienas savaip tai įgyvendina, bet jų visų kūryboje yra ryški bendra idėja, kad poetiniu žodžiu kūrėjas santykiauja su tikrove ir ne tik išreiškia savo vidinį pasaulį ar atspindi išorinį pasaulį, bet tikrovę interpretuoja ir ją permaino. Tokiu būdu atsiveria nauji tikrovės dėsniai ir plotmės, o kalba – žodis – tampa priemone prieiti prie naujo, esminio tikrovės supratimo.

Henriko Nagio poezija kaip tik ir užsiima tokiu uždaviniu. Nagio poezijos arenoje susitinka trys sąvokos: kasdieninės žmogiškosios egzistencijos tema, poetinio žodžio transformuojanti galia ir poetinė, tobula tikrovė, kylanti iš susidūrimo kasdieninės tikrovės ir poetinio žodžio.

Henriko Nagio poezija esminiu būdu įgyvendina poetinės tikrovės sąvoką. Savo kūryboje Nagys patvirtina konkrečių reiškinių daiktinio pasaulio tikrumą ir tuo pačiu įtaigauja skaitytoją suprasti ir įtikėti poetinės tikrovės būtimi ir jos pajėgumu kasdieninę realybę įprasminti. [...]

[Jau ankstyvoj jo poezijoj] sutinkame ne poetinį tikrovės aprašymą, ar realybės elementų apšvietimą poetine šviesa, bet poetinės vizijos suformulavimą. Šis kūrybinis procesas – prasidedantis nuo konkrečių, objektyvios realybės reiškinių ir juos transformuojantis į transcendentinę poetinę tikrovę – ir šio proceso įkūnijimas yra Nagio poezijos *raison d'être*. [...]

Pati poezija, pats kūrybinis aktas, nenuilstamas tikslaus žodžio ir pajėgių poetinių struktūrų ieškojimas yra Nagio kelrodis. Poeto dalia – vienišas ištikimumas šiai poetinei tiesai. Ir užtat šiam poetiniam užmojui tinka šiaurės simboliai ir šiaurės įvaizdžių struktūros, kuriuose poetas atsiskyrėlis vis ieško, kaip priartėti prie tos niekad visiškai neprijaukinamos, gerai nesuprantamos transcendentinės poetinės tikrovės [...].

[Vėlesnioji] Henriko Nagio poezija pilna vilties ir pasitikėjimo poetinės tikrovės tiesa. Tai vienas iš sunkiausių poetui uždavinių – kaip be jokių *a priori* priimtų tiesų ar idėjinių struktūrų įprasminti kasdieninės realybės pasaulį. Nagys tą uždavinį apsiima ir tobulai atlieka: pati jo poezija tampa atrama ir patikima tikrove, kuri įprasmina ir tautos likimą, ir žmogaus individo susidūrimą su absoliučia mirties sąvoka. Savo konkrečiais žodžiais, kurie naują poetinę tikrovę įgyvendina, Henrikas Nagys skaitytojui dovanoja visiškai realizuotą poeto sampratą – poeto, kuris žvelgia nežiniai į akis ir drąsiai ieško prasmės.

Živilė Bilaišytė (1951-1991)

(Iš jos studijos apie Henriko Nagio poeziją 1992 metais išleistame kritikos rinkinyje *Lietuvių egzodo literatūra* 1945-1990)

Henrikas Nagys

VASAROS

Saulėgrąžų soduos pabunda ir gieda strazdai.
Nušoka per akmenis šaltas šaltinių vanduo.
Putojančių liepų žiedų sklidini šuliniai.

Įkaitę vėjų pėdos nudulka per vieškelį kietą.
Išdegę grioviai kvepia moliu ir žemuogėm.
Seno tilto turėklai prakaituoja sakais.

Lanka atlinguodami vyrai vienmarškiai neša
ant žvilgančių dalgių baltą dienovidžio saulę.
Sukasi kregždžių verpetai jiems virš galvų.

Padūmavusi erdvė dreba. Žydrą voratinklį
karpo lėtais sparnų mojavimais gandras.
Žadą prikandę žiūri žaliom akim miškai.

RUDENYS

Ant varpinės bokštų gula lapkričio miglos,
primirkę gailių sutemų ir atodūsių. Pilkos
išblyškusio sielvarto marškos lininės.

Į atvirą duobę žiūri žiūri pajuodę veidai.
Milinių, skarelių, lapų šlapių šlamesys. Ir —
kanopų kapojimas tolimas... žirgo, regėto sapne...

liepsnojančiais karčiais... širmojo žirgo kanopos
kapojo žolę žalią, šviesiai žalią, dar žalią...
Dunda
į didelę duslią duobę žemė juoda.

Krenta į duobę debesys ir dargana.
Krenta veidai ir varpai, krenta vakaras, krenta
žemė visa ir dejuodamas juodas dangus.

ŽIEMOS

Rytmetį grįžta nebylės bandos ražienom.
Tingiai keliasi saulė pro garo kamuolius.
Spindi švininėj šviesoj apledėję ragai.

Vidurdienį pievose gęsta lapų laužai.
Krankia varnai išbadėję virš stingstančių kūdrų.
Geležiniai gruodo pirštai į žemę sminga.

Vakare per Paukščių Taką atpučia sniegą šiaurys.
Lengvos plaštakos glosto nedrąsiai brastą,
žolę, šnarančius stogus, eglynus — pernakt

niūniuodamos supa ir vysto į vėsų audeklą...
Sapnuojantį lopšį užraizgo šerkšno gijom.
Pirkioj traškėdama baigia liepsnoti skala.

PAVASARIAI

Kužda ir kužda neramūs miškai pro miegą.
Nuo alsavimo karšto dreba malūnų sparnai.
Mėlyno mėnesio akys spindi tankmėj.

Nakčia skardi ir skardi giriom laukinis juokas.
Debesys lenkia ir lanksto eglių viršūnes.
Ir — pažadinti vandenys puola į prarajas.

Upės apglėbusios neša į jūrą suaižytą ledą.
Aidi akiraty slopūs griaustinio dunksėjimai.
Ilgas žėrintis žaibas atveria dangų.

Ant laukų drumzlinų lyja rytmetis.
Žmonės vienplaukiai stovi bundančioj žemėj.
Tolumoj, už nakties, lengvai atsidūsta miškai.

POEMA APIE BROLĮ

Mano brolis ragavo užginto vaisiaus.
Rojaus paukščiai tūpė ant tavo plačių pečių.
Šlamėjo palmių šakos nakčia virš tavo miego.

Tu išbraižei ant akmeninės sienos
medžiotoją, stumbrą ir saulę. Ugnį išskėlei
iš titnago ir numirusios medžio šakos.

Mano broliui kalbėjo Dievas griaustinio balsu.
Mano brolio burlaiviai raižė jūras ir vandenynus.
Brolio rankos sudėjo akmenis sfinksams ir piramidėms.

Tu smėlyje žuvį piešei, kuri nušvietė niūrią
drėgnų katakombų tamsą. Tu meldeis su pirmais krikščionim,
kai laukiniai žvėrys puolė arenon pro narvo duris.

Mano brolis valgė suprangią pelų ir nelaimės duoną,
užsigerdamas šaltu šaltinio vandeniu. Mano brolis
dainavo su baudžiauninkais apie vargą varteliuose žydintį.

Tu plaukei su maištaujančiais Kristoforo Kolumbo jūreiviais
ir verkei, bučiuodamas atrastą žemę.
Mano brolį palaidojo jūroj, suvyniotą į burių audeklą.

Tu vienplaukis klauseisi Kristijono Donelaičio pamokslų
Tolminkiemio malūnėly bažnytėlėj ir skaitei prie balanos
Aukso Altorių ir Mažvydo katekizmuso žodžius prastus.

Mano brolis dainavo girtas Kretos salos vynuogyne
ir mėtė kriaukles į juodą, raudoną ir žalią jūrą.
Mano brolis išgėrė Sokrato taurę nuodų.

Tu stovėjai šalia Federico Garcia Lorca,
kai egzekucijų šautuvai sutrupino mūro sieną raudoną,
kai ant karšto Granados smėlio sukniubo poetas.

Tu irklavai prirakintas kartu su vergais prie galerų
irklo sunkaus. Žygiavai kartu su pilkais kareiviais,
kritai, žudei ir nešei savo sužeistą draugą iš žemės pragaro.

Mano brolio ieškojo motina sukilimų kartuvėse.
Jis gulėjo kartu su miško broliais turgaus aikštėje.
Jis kalė tėvui medinį kryžių į kietą Sibiro gruodą.

Mano brolis maištavo su visais maištininkais už laisvę.
Mano brolio rankomis buvo sugriautos Bastilijos sienos
ir atnešta paskutinė žinia iš kraujuojančio Budapesto.

Tu šaukei dangiaus kerštо kartu su Savonarola.
Tu degei su Giordano Bruno pasmerkimų laužo ugny.
Tu dėvėjai kartu su žydais geltoną Dovydo žvaigždę.

Tu tylėjai kartu su suomių šauliais raudonųjų atakos metu.
Tu išlenkei švelnią lūpų šypseną Mona Lizai.
Tu šaudei dažus į drobę su Salvador Dali.

Mano brolis medžiojo dramblius Auksinio kranto džiunglėse.
Su vikingais statė laivus, su romėnais mainė gintarą.
Mano brolis dažė aztekų šventykloj derliaus dievo akis.

Mano brolis dainavo eiles trubadūrų turnyruose.
Ant bastūnų vieškelio valkatavo su François Villon.
Gėrė ryžių degtinę mėnesienoje su Li-Tai-Po.

Mano brolis kalbėjo su visais auksaburniais.
Mano brolis tylėjo kartu su visais žemdirbiais.
Mano brolis kopė į kalną paliesti Laimės Žiburio.

Mano brolis gyvena kartu su mumis mūsų karčią vienatvę.
Kvėpuoja tą patį orą. Geria tą patį vandenį.
Laukdamas savo mirties.

Tavęs neparklupdė kazokų bizūnai Kražių šventoriuj.
Tavęs nepapirko Aliaskos ledinėj upėj išplautas auksas.
Tavo kartui auga pušynai gimtojoj smilty.

KRYŽKELĖ

Kryžkelėj auga platanai. Kelio atgal nėra.
Ūkanoj aidi kareivių žingsniai ir geležis.
Tarp debesų ir lapų alsuoja žemė gera.
Miega karalų saloj nepažįstamoj žemė graži.
Šlama platanai ir plazda paukščiai virš mūsų
galvų vakare.

Broliai ir seserys, imkit mane ir skaitykit...
Basos kojos ant gruodo ir šimtametė giria.
Broliai ir seserys, imkit mane ir skaitykit...
Žvanga metalo žvaigždės virš mūsų galvų vakare.

Auga platanai ant vieškelio — amžių giria.
Broliai praklydo ir seserys verkia prie vartų.
Bąla ant balto debesio šiaurėj lininė skara —
gėrėme mirusių upių vandenį žalią ir kartų...
Miega toli vandenyno saloj nepažįstamoj žemė gera.

Broliai ir seserys, imkit mane ir skaitykit...
Moterys klūpo prie kartuvių — tylią giria.
Broliai ir seserys, imkit mane ir skaitykit...
Žvanga kareivių žingsniai ir žvaigždės
tuščiam vakare.

BROLIAI BAUDŽIAUNINKAI

Padėta duona ant stalo,
giros ąsotis.
Duona, gira ir peilis.
Padėtos kietos rankos,
malda ir atodūsiai.

Kyla saulelė už miško.
Kyla saulė už ežero.
Kyla paukščiai iš pievų.
Auga žolė.

Ant ąžuolinio stalo padėję rankas
laukiam dienos.
Laukiam trumpiausio šešėlio.
Laukiam naujos rugiapjūtės.

Dalgiai supasi uosyje.
Grėbliai ant sąsparų.
Basos kojos klimpsta
į skaudų žvyrą.

Kukuok, gegule,
kukuok ilgai ilgai.

*

Merginos padėjo naščius
prie apledėjusio šulinio.
Kukuok, gegule, kukuok.
Sužiedėjusią duoną raiko
motinų rankos.
Kukuok, gegule, ilgai.

Kerta jauni medkirčiai
ūžiantį, žalią pušyną.
Kukuok, gegule, kukuok.
Saulėleidy dulka keliai
į aukštą smėlio kalną.
Kukuok, gegule, ilgai.

Broliai miega kalne,
pušynas pakalnėje.
Kukuok, gegule marga.
Nugenėti kamienai,
sakuotos lentos,
kukuok, gegule, kukuok.

* * *

Liaudies poetai sudėjo
dainas apie saulę močiutę
ir žemę
motiną.
Liaudies poetai kalbėjo
su vandeniu, vėju, vėlėm.
Liaudies poetai užaugo,
kaip medžiai,
lėtai ir tykiai. Naktim.
Liaudies poetai buvo kantrūs,
kaip juodžemis,
kaip ąžuolai
ankstyvą pavasarį:

kiekvienas žodis skleidėsi,
kaip rumpuras, kaip lapas,
žėrėdami saulėj,
linguodami vėjuj,
plaunami nuolankaus
ir šilto lietaus.
Liaudies poetai kalbėjo
žemės,
vandens
ir velėnos
kalba.

NAMAI

Vieną vakarą sugrįšiu vėl namo.
Bus skaidri, šalta žiemos naktis.
Švies didžiulės žvaigždės tylumoj,
ir beržai stovės šalikelėm balti...

Taip prieisiu kelią į namus...
Tolumoj suvirps varpeliai — ir skambės,
skambės...
Grįžulas tarp ąžuolo šakų plazdės —
didelis, liepsnojąs, neramus...

Ir praversiu aš namų duris —
pasigirs pažįstami balsai, ir atspindys
plazdančios ugnies ant mano veido kris...
Ir suplaks taip taikiai ir lengvai širdis...

RAITININKŲ KAIMAS DZŪKIJOJE

JURGIS GIMBUTAS

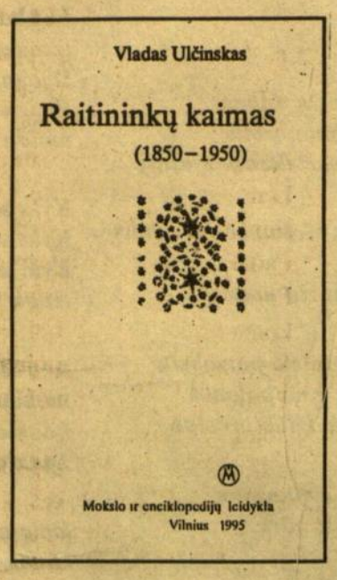

Kraštotyrininkai ir etnografai Lietuvoje beveik kasmet išspausdina po lokalinę monografiją apie kurią nors apylinkę ar įdomų istorinį kaimą. Štai dzūkas Vladas Ulčinskas parašė per daugelį metų apie savo dabar jau sunaikintą tėviškės kaimą. Tai yra 158 puslapių iliustruota knyga *Raitininkų kaimas (1850-1950).* Išleido Mokslo ir enciklopedijų leidykla Vilniuje 1995 metais pagal Lietuvos kraštotyros draugijos užsakymą. Tiražas mažas — 1,500. Veikalas pažymėtas kaip „Lietuvių etnografijos šaltinių" 3-iasis tomas. Mokslinis redaktorius — istorijos dr. Jonas Mardosa. Autorius Vladas Ulčinskas, remdamasis savo ir vyresnių žmonių prisiminimais, įžvalgiai aprašė Merkinės valsčiaus Raitininkų kaimo kasdienę buitį, šventes, visuomeninį gyvenimą ir geografinę charakteristiką. Savo apimtimi ši knyga beveik prilygsta inžinieriaus Igno Jablonskio *Budrių kaimo* monografijai. Jablonskis pateikė statybinių detalių brėžinių, o Ulčinskas — tik žodinius aprašymus. Jo knygos iliustracijos yra žmonės ir kaimo planai.

Šulinių meistras Vladas Ulčinskas, gimęs, augęs ir gyvenęs Raitininkuose, rašo labai detališkai apie trobesius ir statybos techniką, žemdirbystę, amatus, papročius. Daugelio smulkmenų dar nebuvo paskelbta etnografinėje literatūroje. Ulčinskas apibūdino dzūkus kaimiečius ne pagal nusistovėjusią tradiciją, kaip nepraktiškus romantikus, dainininkus, grybautojus. Ulčinsko dzūkai yra (ar bent buvo) itin darbštūs, sumanūs gaspadoriai ir gaspadinės. Kad parodyčiau tą „antrąją medalio pusę", pailginau šią savo recenziją konkrečiais pavyzdžiais iš Ulčinsko knygos. 1589 metais Raitininkų kaimas turėjo 10 ūkininkų, iš viso 15 valakų (apie 300 hektarų) žemės. Baudžiavos laikais, 1773 metais, kaime buvo mažiau, tik 9.5 valako žemės, kuria dalijosi 11 ūkių. 1927 metais išdalinus Makniūnų dvaro dalį kaimo mažažemiai gavo dar po truputį žemės, nuo 0.5 iki 3 hektarų. 1930 metais Raitininkų kaimas buvo susmulkėjęs į 36 mažesnius ūkius nuo 2 iki 30 hektarų. Gyveno 181 žmogus. Sovietinės kolektyvizacijos pradžioje tame kaime buvo 25 sodybos su tik 57 gyventojais — vos trečdalis buvusiųjų.

Ulčinskas vaizdingai aprašė, kaip skurdžiai gyveno tie jo dzūkai 19 amžiaus pabaigoje ir 20 amžiuje maždaug iki 1920 metų. Autorius parodo, kaip sparčiai gerėjo kaimiečių gyvenimas, kuriantis nepriklausomai Lietuvos valstybei. Senosios pirkios buvo dengiamos patvariais šiaudiniais stogais, kurie ištverdavo 40 ir daugiau metų. Pušinių rąstų sienose maži langeliai, 50 x 70 centimetrų. Seniau tik vienas namo galas, vadinamoji pirkia (gyvenamasis kambarys) buvo šildoma. Krosnis drėbto molio. Antrasis namo galas, vadinama priešinė (gerasis švarusis kambarys), neturėjo krosnies. Pirkioje buvo ankšta: kampe stalas su suolais, pasieniuose dvi ar trys lovos tėvams ir susituokusiems vaikams. Maži vaikai miegojo ant „papečio". Tai toks gultas ilgajame krosnies šone. Po krosnimi dar buvo „papečius" — vieta vištoms žiemos metu. Pirkios asla plukto molio. Kaminų dar nebuvo, tai dūmai pasklisdavo pirkion ir pastogėn. Taip buvo daroma, kad nereikėtų mokėti Rusijos caro valdžiai mokesčių už kaminus. Nuo 20 amžiaus pradžios vis daugiau kaminų išvesdavo pro stogo kraigą. Pasibaigė „dūminių pirkių" gadynė.

Apie 1930 metus Raitininkai turėjo 15 pirtelių. Tai buvo maždaug 5 x 6 metrų plioto rąstiniai pastatėliai su lubomis, šiaudiniu stogu ir priemene. Čia nusirengę, pirtelėje prausdavosi ir vanodavosi prie karštos akmenų krosnies. Pasieniuose stovėjo suolai. Vanduo sunešamas iš lauko į puskubilius. Dūmai išeidavo pro duris. Ir čia nebuvo kamino. Asla molinė, tad purvina, slidi, kai peršlapusi. Po vyrų pirtin ateidavo moterys. Nuo 1930 metų pirčių pastatai tobulėjo: pravesti kaminėliai pro lubas ir stogą, sudėtos medinės grindys. Dar maždaug iki to laiko prausdavosi iš vieno puskubilio. Išsimuilinę, semdavo vandenį rankomis. Pažangą sekant, įrengta daugiau puskubilių, naudoti savi indeliai vandeniui semti ir apsipilti. Išviečių raitininkiškiai nestatė ne dėl to, kad neišgalėtų, bet kad tokios mados nebuvo. Atlikdavo savo reikalus už tvarto arkluono lauke. Čia veisėsi musės ir, atlėkusios į pirkią, rėpliojo po maistą. Pirmasis Raitininkuose išvietę pasistatė Bernardas Ulčinskas, 1919 metais grįžęs čia gyventi iš Pariečės miestelio. Kiti kaimiečiai iš jo šaipėsi. Netrukus Lietuvos valdžia reikalavo, kad kiekvienoje sodyboje būtų išvietė — atskira būdelė su durimis.

Raitininkų žmonės keldavosi prieš saulės užtekėjimą, o žiemą „su pirmaisiais gaidžiais". Vasarą guldavo sutemus, o žiemą 11-12 valandą nakties. Pasišviesdavo balanomis. Pusryčius visa šeimyna valgydavo jau gerokai padirbėję, apie 10 valandą, pietaudavo 2 valandą, vakarieniaudavo vėlai. Apie 1923 metus kaime jau turėta žibalinių lempų. Valgydavo visi iš vieno dubens. Šutintas ar keptas bulves pildavo tiesiog ant stalo. Duoną raikė šeimininkas. Valgant nejuokaudavo, nekalbėdavo. Kas paruošta, tą turi valgyti nemurmėdamas. Vaikams jokio maisto atskirai neruošė. Kompaktiniame kaime moterims reikėjo skubėti laiku karves pamelžti ir išvaryti iš tvartų, kol dar kerdžius gena gatve visų galvijus ganyklon. Pradėdamas ginti, kerdžius užtrimituodavo gatvės gale.

Visos kaimo moterys mokėjo virti, verpti, austi, siūti. Marškinius savo šeimai siuvo pačios, o viršutinius drabužius — į namus atsikviesti siuvėjai. Batus pirkdavo gatavus arba siūdindavosi pas Merkinės batsiuvius. Klumpes darė namie. Kailinius siuvo iš avikailių, o juos pirma išdirbdavo miestelio totoriai. Vladas Ulčinskas smulkiai aprašė valgius, aprangą, audeklų gamybą, o taip pat ir vakaruškas bei peštynes. Dorovė buvo stipri. Po vakaruškų vaikinai palydėdavo namo kas savą merginą tik iki jos vartų. Tarp 1926 ir 1936 metų Raitininkuose buvo gana daug jaunimo: apie 20 vaikinų ir tiek pat merginų. Bernai eidavo pašokti ir į kitus kaimus, o merginos neidavo. Buvo tarnaujančių bernų ir merginų, ir jie linksmindavosi drauge su gaspadorių jaunimu. Tačiau draugauti ir mylėti tarnai galėjo tik tarpusavy. Taip buvo iki 1940 metų, kada senosios kaimo tradicijos ėmė irti. Buvo paprotys eiti į vestuves ir nekviestiems, bent jau iki 1960 metų. Kai kam vestuvės buvo proga „suvesti sąskaitas", o tam pasamdydavo ir kitų kaimų mušeikas. Kaudavosi kuolais, susikruvindavo, pasidarydavo guzų. Peilių nenaudojo, gydėsi namie. Na, ne visada muštynės: būdavo ir taikių vestuvių. Ulčinskas užregistravo ir daugiau jaunimo gerų ir blogų išdaigų.

Kiekvieną gegužės mėnesio vakarą būdavo gegužinės pamaldos saulei nusileidus. Rinkdavosi daugiausia moterys ir jaunimas, o pagyvenę vyrai neidavo. Panaudodavo iš eilės didesnes pirkias. Šeštadieniais po „majavų" dar būdavo ir šokiai (be muštynių). Maždaug apie 1929 metus Raitininkų ir kitų kaimų jaunimo organizacijos pradėjo rengti kitokias gegužines — vakarėlius, ne tik pavasarį. Mėgstama vieta buvo Apsingės ežero pietinis galas. Rinkdavosi po pietų ir šokdavo iki vidurnakčio. Muzikantus samdydavo. Už įėjimą kiekvienas mokėdavo po 50 centų. Gegužinės plotą aptverdavo virvele. Muštynių nebūdavo, susipažindavo, susidraugaudavo. Per Jonines užkurdavo didelį laužą ir stovėdavo aplink. Jonines atšvęsdavo be šokių, be dainų. Ieškodavo paparčio žiedo. Vasarą dar būdavo vakarėliai su vaidinimais. Žiemą jaunimas dar pašokdavo per plunksnų plėšymo talkas iki vidurnakčio ir dar ilgiau.

Raitininkų ūkininkai laikėsi tarpusavio santykių pagal senus papročius. Vykdė prievoles valstybei. Dėl to iš varžytinių nebuvo parduotas nė vienas ūkis. Reikalams spręsti sušaukdavo susirinkimus, kur turėjo būti kiekvienų namų galva. Seniūną rinko kaimo vyrų susirinkimas. Seniūnas palaikė ryšį su valdžios pareigūnais, sprendė kaimo žmonių ginčus ir taikydavo susipykusius. Apsieidavo be teismų. Pinigus skolindavo „ant žodžio", be raštelių ir atsiskaitydavo sąžiningai. Tik apie 1930 metus atsirado vekseliai. Žemdirbystei, gyvulininkystei ir paukštininkystei knygoje skirta 10 puslapių. Iš primityvaus ūkininkavimo pereita prie produktyvaus, kai kaimus išskirstė į vienkiemius (Raitininkus prieš Pirmąjį pasaulinį karą).

Amatais raitininkiškiai nepasižymėjo, tačiau trobesius visi statėsi patys. Ir stogus dengti kiekvienas mokėjęs, taip pat suplūkti molinę krosnį. Tik kaminui ir „statiniam pečiukui" samdydavosi žydus meistrus iš Merkinės. Mažne kiekvienas kaimo vyras mokėjo pasidaryti roges, vežimus, medines akėčias, arklus, spragilus, gręblius. Ir dar vyti virves, pinti krepšius, rišti šluotas, tašyti ir apkalti klumpes. Bet visa tai dar nebuvo amatas pragyvenimui, o kasdieniai buities darbai. Žinant, kokie nemokšos ir girtuokliai yra daugelis sovietinio palikimo kaimiečių, tiesiog stebina Ulčinsko auksarankiai dzūkai.

Po Pirmojo pasaulinio karo statė jau geresnius kaimiškus namus samdyti meistrai. Toksai meistras Jonas Gudukas nuo 1924 iki 1940 metų pastatė nemažai trobesių Raitininkuose ir apylinkėje. Pirmieji Raitininkų kaimo siuvėjai buvo Izidorius Gudukas ir Bronius Videika, išmokę to amato 1928 metais. Nuo tų metų paplito ir betoninių žiedų šuliniai. Juos daugiausia darė Vladas Ulčinskas, šios knygos autorius. Kaimuose nuo Merkinės iki Nemunaičio žiedus liedavo užsakovo sodyboje. Panašiai giria autorius ir moterų sugebėjimus, kurie nebuvo laikomi amatais: linų ir vilnų apdirbimas, verpimas, audimas, skerdienos sudorojimas, sūrių slegimas — visa tai buvo daroma atliekamu laiku nuo žemės ūkio darbų. O dar kopūstų ir agurkų užraugimas, grybavimas, uogavimas, konservavimas.

Raitininkų kaimo vaikai turėjo naminę „daraktorinę" mokyklą maždaug nuo 1875 metų. Savų naminių mokytojėlių neturėjo, tai samdė iš kitur. Toks mokytojas su savo mokiniais keliaudavo iš vieno kiemo į kitą, paeiliui kas savaitę. Kur mokė, ten valgydavo ir nakvodavo. Mokė skaityti ir rašyti lenkiškai, nors visame kaime gyveno tik lietuviai. Pasitaikydavo gauti ir lietuviškų knygelių. Iki Pirmojo pasaulinio karo visame kaime nebuvo, kas galėtų parašyti ar perskaityti laišką. Tuo reikalu eidavo Merkinėn pas tokį Andrių Lepšeką. Apie 1918 metus Raitininkuose buvo įsteigta mokykla pas N. Barysą. Tai buvo privati mokykla, mokytoją samdė tėvai. 1925 metais Bernardas Ulčinskas ėmė reikalauti, kad būtų įsteigta valdiška pradinė mokykla. Prašymus vyriausybei pasirašė daugelis tėvų, ir pagaliau po metų Raitininkai susilaukė pradinės mokyklos su reikalingu inventorium. Mokytojas Kuncevičius subūrė keletą jaunuolių į savišvietos būrelį. Susidėję, užsakė lietuviškų dienraščių ir savaitraščių, o iš Alytaus valstybinio knygyno parveždavo knygų. Kaimo kultūra sparčiai augo. Knygos autorius surašė daugelio mokytojų pavardes iki pat 1950 metų. Nepriklausomybės metais Raitininkuose klestėjo meno saviveikla. Mokytojos Bendorytės surengtas mokinių vakarėlis 1928 metais. Kitais metais įvyko pirmasis suaugusiųjų surengtas viešas vakaras. Vaidinta komedija „Pataikė", deklamuota, smuikuota. Žiūrovai vos tilpo. Ir taip kasmet ką nors surengdavo, jungdami kultūrinę programą su pasilinksminimais.

Lietuvos Žemės ūkio rūmai organizavo kaime kursus: melžimo, virimo, namų ruošos, akmenų sprogdintojų. Jie nebuvo labai populiarūs: melžimo buvo dveji kursai, kitų po vienerius. Raitininkuose yra buvę šių politinių partijų ir organizacijų skyriai: Ūkininkų sąjungos, Tautininkų sąjungos, Valstiečių liaudininkų sąjungos, Šaulių sąjungos, Jaunųjų ūkininkų ratelis. Buvo ten ir ekonominės organizacijos: Alytaus žemės ūkio draugijos skyrius, Kontrolasistentų (pieninių) draugija, Balninkų savišalpos draugija. Kai kurios draugijos turėjo savo knygynėlius. 1940 metais visus kaimo knygynėlius suvežė į viešąją Merkinės biblioteką, o kitais metais sunaikino. Kas mokėjo lenkų kalbą, naudojosi Makniūnų dvaro savininko Muiželio sena biblioteka.

Raitininkų kaimo gyvenimas buvo susijęs ekonomiškai su Makniūnų dvaru. Tiems ryšiams išryškinti autorius skiria šešis puslapius. Rašo apie kumečius, apie dalinį dvaro išparceliavimą 1926 metais, dvaro darbininkų sąlygas. Nepriklausomybės laikais dvaras nebeišnaudojo kaimiečių, o nemažai pagelbėjo. Davė ganyklų, miško medžiagos, padėjo gerinti žemdirbystę trąšomis, sėklomis, veisliniais gyvuliais. Duodavo pievų šienauti „iš pusės". Žemę gerino durpėmis, uždaru drenažu, nebe grioviais. Knygos pabaigoje dar rašoma apie tradicines šventes Raitininkų kaime, duota vietinės tautosakos, autoriaus vaikystės prisiminimų. Atskirai apie Vladą Ulčinską rašo dr. Jonas Mardosa.

Birutė Pūkelevičiūtė Antano Sutkaus nuotrauka

Laukiame Birutės Pūkelevičiūtės Lemont'e!

Apie vieną svarbiausių pokario išeivijos Amerikoje lietuvių rašytojų, Birutę Pūkelevičiūtę, Rimvydo Šilbajorio ir Kazio Bradūno redaguotoje išeivijos literatūros kritikos antologijoje *Lietuvių egzodo literatūra 1945-1990* (Čikaga: Lituanistikos institutas, 1992) rašoma:

„Dabarties viduriniosios kartos rašytojai Lietuvoje apie save ne kartą gražiai prasitaria, sakydami: „Paskutinieji nuo žagrės". Kone analogiškai Birutė Pūkelevičiūtė, situaciją savotiškai apverčiant, apie save galėtų sakyti: „Pirmoji iš miesto". Ir tai būtų kone bičiuliškas perspėjimas ten šiandienykščiams jaunesniesiems, besigarsinantiems savo pionierišku miestietiškumu „kaimiškoje" lietuvių literatūroje. Gimusi ir augusi nepriklausomybės metų Kaune, rašytoja [...] yra pamilusi savo gimtąjį miestą ir gyvenimo kasdienybėje, ir kūrybiniuose polėkiuose.

Aplamai Birutė Pūkelevičiūtė visuose egzodo dešimtmečiuose buvo viena iš aktyviausių grožinės žodžio kūrybos judintojų, o ir su savo įvairių žanrų plunksna laiks nuo laiko vis paklodavo labiausiai skaitomas knygas. Šiaip ji ir aktorė, ir režisierė, ir literatūrinių plokštelių inspiratorė, vaikų literatūros puoselėtoja, poetė, dramaturgė, romanistė. Kai kurie jos užmojai ir šiandien niekieno nėra pralenkti. Turima čia galvoje Balio Sruogos dramos *Milžino paunksmė,* Kazio Borutos romano *Baltaragio malūnas* ir savais tekstais vaikams parengtų *Žirginėlių* su visu kolektyvu jos padarytų plokštelinių įrašų kūrybingosios laidos. Viso to Birutės Pūkelevičiūtės šakotumo net neįmanoma aprėpti."

(Kazys Bradūnas)

„Birutės Pūkelevičiūtės visoje prozoje gan ryškiai jaučiama, kad autorės santykis su jos literatūrinės vaizduotės pasirenkama medžiaga yra apspręstas ne tik polinkio ją traktuoti draminėmis priemonėmis, bet ir pačios rašytojos pasaulio suvokties: tai ne tiek objektyvi realybė, tarnaujanti jos kūrybinei tematikai, kiek tam tikra prasme didžiulio teatro scena. Į tai, kas pasaulyje dedasi, į lemtingus istorinius laikotarpius ir įvykius, į žmogiškų santykių pynes, net ir į egzistencinius žmogaus būties klausimus žvelgiama kaip į toje scenoje vykstančias dramas. Rašytoja savo ruožtu turi galią toje scenoje statyti savo vaizduotės sukurtas ir į meninį pavidalą įkūnytas įvairių žanrų dramas: šiltai ir jautriai žmogiškas („Kelionė į Marčiupį", *Marco Polo Lietuvoje),* ironiškai besišaipančias iš veikėjų pretenzijų ir jų žmogiškos menkybės *(Naujųjų metų istorija),* smulkias ir juokingas („Kerlio perštas", *Marco Polo Lietuvoje),* lyriškas ir giedras („Marco Polo Lietuvoje") ir aitriai istorines-tragiškas *(Aštuoni lapai),* realistines, bet su tragišku mitu centre *(Devintas lapas),* fantastines, „magiškąjį realizmą" pasitelkiančias *(Rugsėjo šeštadienis),* ir tiesiogine prasme kosmines, didžiąją teodicėjos problemą iškeliančias ir bandančias jai rasti atsakymą („Mišios už išdaviko žmoną", *Atradimo ruduo).* Birutė Pūkelevičiūtė yra parašiusi ir veikalų scenai: elegantišką, eiliuotą pasaką *Aukso žąsis,* lyrinę dramą „Žmonės ir beržai" ir komediją „Antroji Salomėja painiavose", o jos garsioji „Rauda" — Lietuvos partizano apgarbstymas *(Atradimo ruduo)* yra draminė poema.

Jos kūrybos būdingą bruožą, atrodytų, sudaro dramos, kaip pasaulėjautos atsiskleidimas, ir teatriškumas, kaip meninis metodas".

(Aušra Liulevičienė)

* * *

Progą Birutę Pūkelevičiūtę šiuose puslapiuose prisiminti sudarė džiugi žinia, kad rašytoja ateinantį savaitgalį atvyksta pas mus ir Pasaulio lietuvių centre, Lemont, Illinois, pateiks savo kūrybos rečitalį. Birutę Pūkelevičiūtę susirinkusiesiems pristatys lituanistė, rašytoja, *Draugo* redaktorė Danutė Bindokienė. Birutės Pūkelevičiūtės rečitalio dviejų dalių programa prasidės 6 v.v. ateinantį šeštadienį, rugsėjo 21 dieną, Pasaulio lietuvių centre. Šį literatūros vakarą ruošia Pasaulio lietuvių centro renginių komitetas.

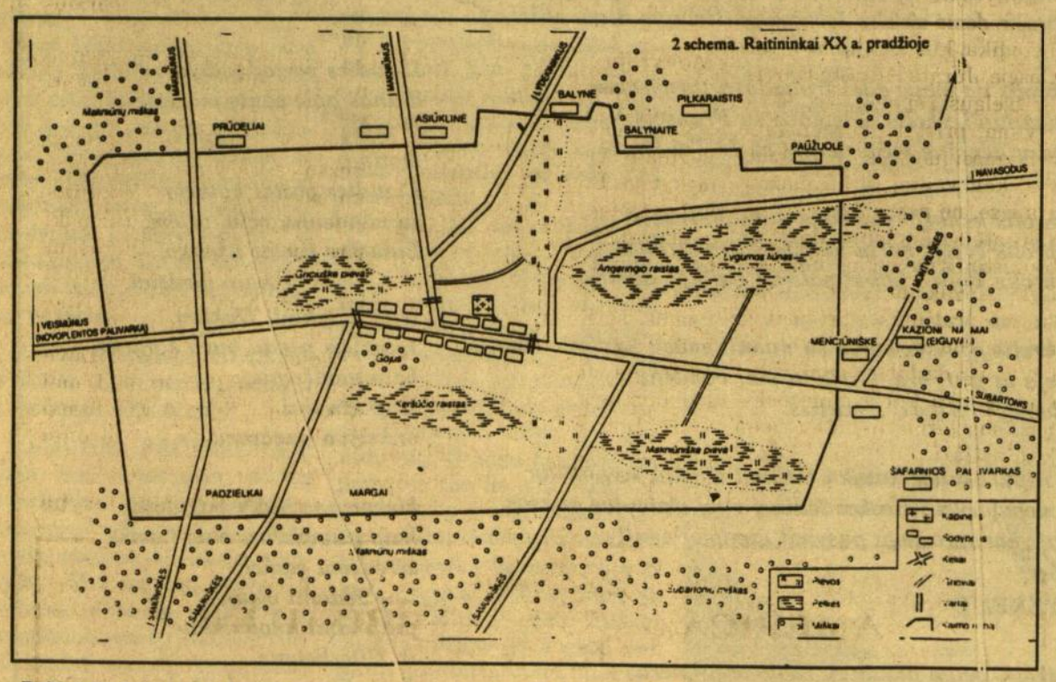

Raitininkų kaimas prieš išskirstymą į viensėdžius 20-ojo amžiaus pradžioje.

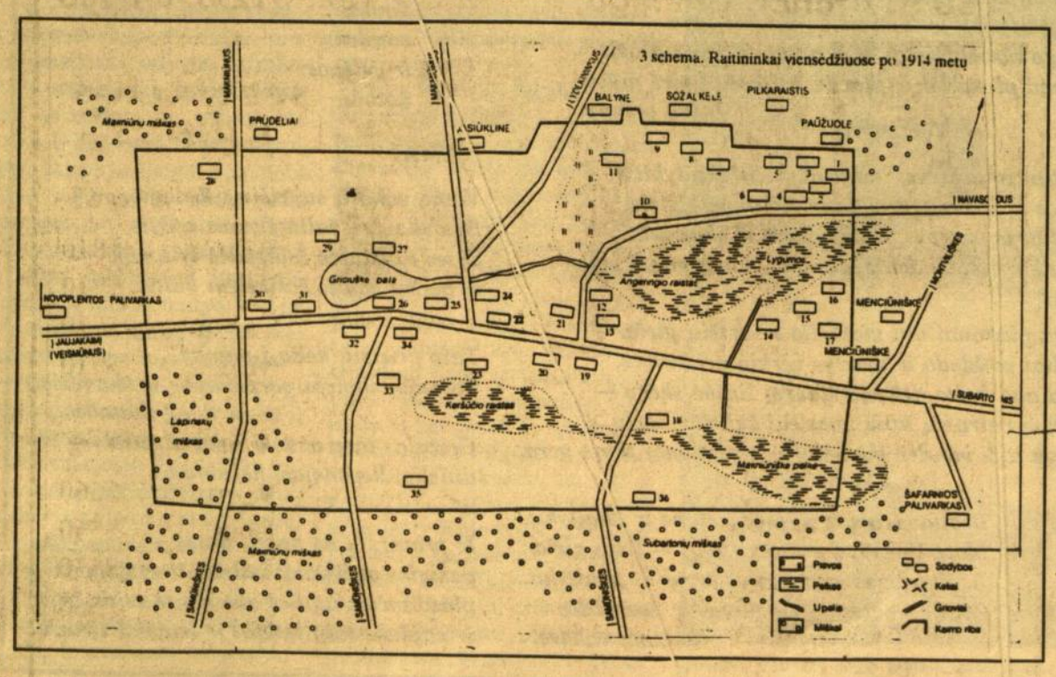

Raitininkų kaimas po išskirstymo į viensėdžius — po 1914 metų.